

שלבי בניית בית המקדש

הרב אבי רונצקי

במסכת סנהדרין (כ, ב) מובאת ברייתא:

תניא, אמר ר' יוסי: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ואיני יודע איזה מהן תחילה. כשהוא אומר: 'כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור' (שמות יז, טז) הוי אומר להעמיד להם מלך תחילה, ואין כסא אלא מלך שנאמר: 'וישב שלמה על כסא ה' למלך' (דה"א כט, כג), ועדיין איני יודע אם לבנות להם בית הבחירה תחילה או להכרית זרעו של עמלק תחילה? כשהוא אומר: 'והניח לכם מכל אויביכם וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' ' (דברים יב, י-יא) הוי אומר להכרית זרעו של עמלק תחילה. וכן בדוד הוא אומר: 'ויהי כי ישב דוד בביתו וה' הניח לו מסביב' (שמ"ב ז, א), וכתוב: 'ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים' (שמ"ב ז, ב).

וברש"י ד"ה "שלש מצוות": "להכי נקט שלש אלו שהן תלויות זו בזו לעשותן כסדרן כדמפרש לקמן, בתחילה מלך ואחריה עמלק ואחריה בית הבחירה".

הרמב"ם הביא ברייתא זו להלכה בהלכות מלכים (פ"א הל' א-ב):

שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ. למנות להם מלך שנאמר: 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו), ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר: 'תמחה את זכר עמלק' (דברים כה, יט), ולבנות את בית הבחירה שנאמר: 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' (דברים יב, ה). מנוי מלך קודם למלחמת עמלק שנאמר: 'אותי שלח ה' למשחך למלך ועתה לך והכית את עמלק' (שמ"א טו, א). והכרתת זרע עמלק קודמת לבניין הבית שנאמר: 'ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו, ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וגו' ' (שמ"ב ז, א-ב).

מדוע חפץ ה' שבניין בית המקדש יהיה דווקא לאחר מינוי המלך והכרתת עמלק?

הקמת מלכות בישראל איננה כשאר מצוותיה של התורה המחייבות 'בקום עשה' או 'שב ואל תעשה'. כפי שרואים מלשון הפסוקים העוסקים במינוי המלך בפרשת שופטים (דברים יז, יד-טז):

כי תבא אל הארץ אשר ה' אלוהיך נותן לך וירשת וישבתה בה, ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי. שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלוהיך בו, מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא. רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה, למען הרבות סוס, וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד.

הקושי בלשון התורה בולט: "ואמרת אשימה עלי מלך", ורק אז "שום תשים עליך מלך", נראה כאילו המצווה תלויה באמירת העם!

הנצי"ב בפירושו 'העמק דבר' מסביר שאכן כך רוצה הקב"ה. מינוי המלך מותנה במוכנות של העם לשלטון מסוג זה, והמצווה נדחית עד לעת בה באמת ירצה העם במלוכה.

אפשר להוסיף ולתת טעם לדברי הנציב מדברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ג ה"ו): "שלבוא הוא לב כל קהל ישראל לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם שנאמר 'כל ימי חייו'". המלך הוא ליבו של העם, הופעת הכלל באיש אחד, ואי אפשר שיהיה כך ללא הופעת רצון העם בפועל באמירת "אשימה עלי מלך".

בדומה לכך אומרת התורה בפרשת וזאת הברכה (דברים לג, ה): "ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל". אומר רש"י: "בהתאסף - בהתאספם יחד אגודה אחת ושלוש ביניהם הוא מלכם, ולא כשיש מחלוקת ביניהם". יוצא אם כן, שמתוך אחדות העם מופיעה המלכות. מימוש השלב הראשון של מינוי המלך הוא בחיבור העם איש אל רעהו, ומתוך בסיס רחב זה אפשר להמשיך ולבנות את הקומות הנוספות.

המצווה השניה שנצטוו ישראל היא הכרתת עמלק, מבחינת 'סור מרע' הקודם לעשה טוב' של בניית הבית. כמו שאומרים חז"ל: "לית שכינתא שריא באתר פגום". כל עוד לא סולק הרע מן העולם אי אפשר שיופיע שם שמים במלואו בבית אשר נבנה לו. אם כן, מובן סדר המצוות אותו קבע ר' יוסי. ראשית יש לעסוק בבניין אחדות העם, מתוך כך יתקיים "ואמרת ואשימה עלי מלך", וממילא תתחדש המצווה "שום תשים עליך מלך". אותו המלך הוא זה שילחם מלחמות ישראל (כלשונו של הרמב"ם בהלכות מלכים), ואז

מעל הכל, כעין קודקוד לפירמידה שהולכת וניבנית, תבוא מצוות הקמת בית המקדש כמעשה המשלים, בבחינת "מכה בפטיש" למלאכות שכבר נעשו.

רצון עם ישראל

ישנן דעות בראשונים אשר משמע מהם, שאין זה מחוייב ששלוש המצוות שנזכרו יתקיימו דווקא בסדר שהזכרנו.

הרמב"ן בפרשת קרח (במדבר טז, כא) מפרש פסוק סתום בשמואל (שמ"ב כד, א): "ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם". כותב רש"י: "לא ידעתי על מה".

מפרש הרמב"ן:

ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה, שהיה הארון הולך מאוהל אל אוהל כגר בארץ, ואין השבטים מתעוררים לאמור נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו, כעניין שנאמר: 'לשכנו תדרשו ובאת שמה'. עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך, שנאמר: 'זיהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו, ויאמר המלך אל נתן הנביא: אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקים יושב בתוך היריעה'. והנה דוד מנעו ה' יתברך מפני שאמר: 'כי דמים רבים שפכת לפני', ונתאחר עוד הבניין עד מלוך שלמה. ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה, היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד, כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה, אבל ישראל היו הבונים. אבל כאשר העם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר, והוא אשר הכין הכל, היה הוא הבונה והוא איש משפט ומחזיק במידת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים, ועל כן נתאחר הבניין כל ימי דוד בפשיעת ישראל.

רואים אנו בדברי הרמב"ן ש'אילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה, היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד'. כידוע, בתקופת השופטים ואף אח"כ לא התקיימו התנאים על פי הסדר הרגיל להקמת המקדש. "בימים ההם אין מלך בישראל" (שופטים כא, כה), ואף העמלקי עדיין לא הוכרת, ואף על פי כן אומר הרמב"ן שאם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר ורוצים בבניין הבית, הוא היה נבנה גם ללא קיום שתי המצוות הראשונות הקודמות לכאורה למצוות הקמתו.

אם נדייק בדבריו נראה חידוש גדול. רצונם של ישראל קובע מציאות אחרת ממה שהיה 'מתוכנן' מתחילה! כלומר, רצון ה' שבא לידי ביטוי בפסוקי התורה והנביאים לבניין הבית ע"פ שלושת השלבים, הוא דווקא כשאינן הופעה של רצון מיוחד מצד עם ישראל

לבנייתו. אך אם תהיה התעוררות כללית לכך, הסדר ישתנה. יתכן שהרצון לבניין הבית כולל בתוכו אף את יסוד מינוי המלך שהוא האחדות, כפי שלמדנו לעיל, בבחינת "בכלל מאתיים - מנה".

דוגמה נוספת לכוח הגדול שבהופעת רצון ישראל, אפשר ללמוד מהפסוקים שקודם מתן תורה. אומר שם הקב"ה למשה: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ויגד משה את דברי העם אל ה' " (שמות יט, ט). הקב"ה מתכוון לדבר עם משה בלבד, והנה תשובת העם כפי שאומר רש"י היא: "תשובה על דבר זה שמעתי מהם, שרצונם לשמוע. אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך. רצוננו לראות את מלכנו". ובפסוק שאחר כך: "ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקידשתם היום ומחר וכיבסו שמלותם" (שם יט, י). אומר רש"י: "אם כן שמזיקין לדבר עמם, לך אל העם וזימתם שיכינו עצמם היום ומחר", וממשיכה התורה: "והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני" (שם יט, יא).

ובכן, אף על פי שמלכתחילה אמר הקב"ה שיתגלה למשה בלבד, רצון העם לראות ולשמוע את מלכו הביא להופעת ה' לעיני כל העם.

חיבת קודש

במסכת סוכה (מא, א) מביאה המשנה את תקנת רבי יוחנן בן זכאי שט"ז בניסן, יום הנפת העומר, אסור באכילת תבואה חדשה. הגמרא שם נושאת ונותנת בטעם האיסור, ומסקנתה שבית המקדש עשוי להיבנות ביום ט"ו בניסן או ביום ט"ז והכוהנים עלולים שלא להספיק להקריב את מנחת העומר עד סוף היום. לכן גזר ריב"ז שלא לאכול מהתבואה החדשה כל יום ט"ז, כדי שלא יטעו ויאכלו גם לאחר שיבנה בית המקדש טרם הנפת העומר.

רש"י ותוס' במקום שואלים כיצד יתכן שבית המקדש יבנה בלילה או ביום טוב של פסח הרי יש איסור לבנותו בימים אלו?! תשובתם: "בית המקדש שלעתיד לבוא בנוי ומשוכלל יגלה ויבוא מן השמים שנאמר 'מקדש ה' כוננו ידך'".

דברים אלו על אופן בניין המקדש, עומדים מול מקורות רבים המורים על היות בניין הבית שלעתיד לבוא נבנה דווקא בידי אדם (ספר המצוות לרמב"ם מצווה צה, ספר החינוך מצווה צה, רש"י ביחזקאל מג, יא ועוד).

המאירי במקום מפרש אחרת, ואומר שהחשש לבניין הבית בלילה או ביום טוב הוא מחמת "בית דין טועין מפני חיבת הקודש". כלומר, מתוך ההשתוקקות הגדולה להופעת

השכינה בהר הקודש יטעו הדיינים ויתירו לבנות, אע"פ שלפי ההלכה אסור לעשות זאת.

נראה שאפשר לחבר את שיטת המאירי עם שיטת הראשונים ע"פ דרך הדרוש. בית המקדש גם ירד מן השמיים, וגם יבנה בידי אדם. בני אנוש הם אלו שיבנו, אך מתוך חיבת הקודש העצומה שתהיה באותה שעה, המלאכה תעשה במהירות ובזריזות בסיעתא דשמיא. הם בונים למטה והקב"ה בונה כנגדם מלמעלה.

כדי להבין במעט את המציאות של חיבת הקודש שעלולה להביא את בית הדין לדי טעות, נביא שלושה סיפורי לוחמים שהשתתפו בשחרור ירושלים (מתוך "שיח לוחמים" בהוצאת התנועה הקיבוצית):

צביה: 'ישבנו בבית החולים, ושם אמרו: ירושלים נכבשה. ובבית החולים ידעו הכל כמה שעות לפני כן, כי אנחנו היינו קרובים לפיקוד. אז דיברו ככה שכובשים את ירושלים, כן כובשים... לא כובשים... אז ברגע שאמרו שכבשו את ירושלים, באופן אינסטינקטיבי כל החיילים ששכבו במטה והחזיקו טרנזיסטורים, שמו משהו על הראש. אחד שם עיתון, אחד שם את המטפחת, אחד שם את החולצה...'

מראינת: חיילים לא דתיים?

צביה: 'לא. כולם. כל החובשים, אפילו כל הבחורות שמו על הראש משהו... אז זה היה נראה כל-כך... פתאום ראיתי את זה... משהו לשים על הראש... וכל אחד מצא את עצמו עם משהו על הראש. הייתה התרגשות כזאת...'

צביה מספרת על הרגעים בהם נתבשרו הפצועים והחובשים בבית החולים על כיבוש הכותל. הדבר המופלא בדבריה הוא סיפור כיסוי הראש כששמעו ברדיו את בשורת הכיבוש. חיילים וחיילות שאינם שומרי מצוות שמו על ראשם משהו. יתכן שהיה בכך ביטוי של תחושת בושח וענווה מפני גילוי השכינה שהתפשטה אז ברחבי ארץ ישראל. השיח המקוטע והנרגש של צביה מעיד כאלף עדים על חוסר השליטה, איבוד העשתונות והחשיבה העצמית של מי שחווה את עוצמת הרגע בו שוחררה ירושלים. הנשמה היהודית שעורגת זה אלפיים שנה לשעה זו עלתה על גדותיה, והציפה את הכל. "פתאום ראיתי את זה... משהו לשים על הראש... וכל אחד מצא את עצמו עם משהו על הראש..."

ודברים נוספים שאמרו לוחמים:

עוזי: 'לגבי הבעיה הזאת של ירושלים, אני אומר שאני דווקא התרגשתי, ואולי לא כל כך התרגשתי. אני אישית אומר שברגע שאתה שומע ירושלים, אתה מרגיש הרגשה אחרת. כשנסענו לירושלים עמדו אנשים על יד חולדה וצעקו 'הכותל.. הכותל.. הכותל..' מילים אלה, לא שום דבר אחר, פשוט - 'הכותל'. זה לכל אחד מאיתנו, לפחות כשישבנו באוטובוס - זה הספיק. כי בכל זאת אני לא יודע, אין לי שום זיקה דתית, אף אחד לא יכול לחשוך בי בזה. אבל זה משהו שנוגע לכולנו, זה נתן יותר מכל דבר אחר'.

עוזי מספר כיצד אנשים שעמדו ליד קיבוץ חולדה וראו את האוטובוסים של החיילים עולים לירושלים צעקו: "הכותל, הכותל, הכותל" מילים אלה, לא שום דבר אחר, פשוט "הכותל".

בדברים אלו של עוזי יש פלא עצום, מפני שחטיבת הצנחנים שעלתה לירושלים באוטובוסים מבסיס תל נוף, לא הייתה מתוכננת כלל לכבוש את העיר. צריך לומר שעצם נסיעתם של חיילים לכיוון ירושלים, העלתה בליבם את הציפייה למימוש חלום הדורות לשחרור העיר והמקדש, ומבלי משים נפלטה מפייהם צעקה: "הכותל, הכותל, הכותל" - פשוט הכותל.

ועוד סיפור דברים מפיו של מיכה:

אני רוצה לספר עוד משהו על עניין הכותל. אני זוכר איך שזה השפיע על החיילים. אתה מכיר את ראובן מגלאון או גת? הוא, בכל אופן, חניך שרוף של השומר הצעיר. אני זוכר, שכשאנחנו ירדנו מירושלים ועברנו באוטובוסים, ובכל המקומות ממש כמו ביום העצמאות מחאו כפיים, ובכל מקום הוא צעק לכל מי שעבר: 'אנחנו משחררי ירושלים... הכותל...' וכל היום הוא רק את זה צעק.

ראובן הקיבוצניק, חניך שרוף של השומר הצעיר צועק לכל עבר מבעד לחלונות האוטובוס, "אנחנו משחררי הכותל... הכותל" וכך במשך כל היום.

בשלושת הסיפורים אנו פוגשים התנהגות מופלאה, שונה באופיה מהתנהגותם של אותם אנשים בשגרת יומם. כיסוי הראש של בנים ובנות תוך כדי הודעה ברדיו על שחרור ירושלים, צעקות אנשי חולדה: "הכותל, הכותל", וקריאותיו לכל עבר של בן הקיבוץ "אנחנו משחררי ירושלים... הכותל...", מעידות כאלף עדים על מה שנמצא

בתוכיותם של בני העם הזה. על סגולת נשמתם שמתפרצת ועולה ברגעים מיוחדים שכאלו, ועל החיבה העצומה, חיבת הקודש, של כל אשר בשם ישראל יכונה להקמת בית המקדש והחזרת השכינה למקומה. וכך, ע"פ הדרוש, יבנה בית המקדש שלעתיד לבוא. חיבת קודש מופלאה בעוצמתה תביא לשיתוף מעשה שמיים וארץ. הבית יבנה במהירות עצומה, הם בונים מלמטה והקב"ה מלמעלה, ובעזרת ה' כן יהי רצון במהרה בימינו, אמן.

